

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЗАДОРЖНИЙ ГРИГОРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

ВЛАСНІСТЬ, УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ВЛАДА:
ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ
СУСПІЛЬСТВА

Спеціальність: 08.01.01 - Політична економія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків - 1996

Дисертація подана у вигляді рукопису.

Дисертація виконана на кафедрі економічної теорії та економічних методів управління Харківського державного університету.

Науковий консультант - доктор економічних наук,
професор ГРИЦЕНКО Андрій
Андрійович

Офіційні опоненти:

БЕЗЧАСНИЙ ЛЕОНІД КОСТЯНТИНОВИЧ - доктор економічних наук,
професор, член-кореспондент НАН України (Інститут економіки
НАН України)

ГУРЕВІЧОВ МАРКС МИХАЙЛОВИЧ - доктор економічних наук,
професор (Харківський державний політехнічний університет)

ХОХЛОВ МИКОЛА ПАНТЕЛЕЙМОНОВИЧ - доктор економічних наук,
професор (Харківський державний економічний університет)

Провідна організація - НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

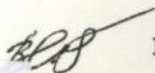
Захист відбудеться "7" червня 1996 року о 15 год. 15 хв.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.02.11 у Хар-
ківському державному університеті за адресою: 310077,
м. Харків, м. Свободи, 4 , ауд. У-67.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій
бібліотеці ХДУ за вказаною адресою.

Автореферат розісланий "30" квітня 1996 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В. М. Соболев

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00740548 (S)

Стефаника
Україна

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

1.1. АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ. Перехідний стан економічної системи України характеризується глибокими змінами у відносинах власності в ході роздержавлення та приватизації, виникненням приватної власності, що супрооджується перерозподілом накопиченого багатства, формуванням та зміцненням економічної влади. Перехід від адміністративно-командного типу управління до партисипативного (демократичного) є нагальною потребою, бо реальні власники та суб'єкти економічної влади зацікавлені в тому, щоб економічні ресурси, що їм належать, використовувались продуктивно та приносили прибуток.

Проблема взаємоз'яку власності, управління та економічної влади існує реально. Це проявляється в тому, що від стану вказаних відносин залежить ефективність функціонування економіки, стан розв'язання соціальних питань в країні. На побутовому рівні часто відносини власності, управління і економічної влади зводять одне до іншого. В економічній політиці, яка ґрунтується на науковому підході, цього не повинно бути. Вказані відносини не є повністю тотожними, між ними існують розбіжності. Розкриття їх взаємоз'яку необхідно для того, щоб практично визначити форми реалізації власності, економічної влади, обґрунтувати напрямки їх змін у перехідній економіці, показати роль в процесі стабілізації економічної ситуації і подальшому розвитку країни.

Вивчення тенденцій взаємоз'яку власності, управління та економічної влади допоможе виявити ті чинники в перехідній економіці, які найбільш суттєво впливають на хід реформування, стимулюють чи стримують реформи, а також визначити головний напрямок трансформації економічної системи України.

1.2. СТУПІНЬ НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ.

Відносини власності і управління в останні десятиріччя були об'єктом пристальної уваги вчених, про що свідчать десятки наукових монографій і статей, які присвячені розкриттю їх

різних аспектів. Але при цьому більша частина всього опублікованого з арозумілих причин містила аналіз соціалістичної власності і планового управління. В останні роки, коли економічна система перебуває в перехідному стані, а зміни в виробничих відносинах базуються в основному на процесах роздержавлення та приватизації, потрібні нові підходи в їх аналізі, які б змогли розкрити сутність нових економічних явищ, стали б надійними науковими підвалинами для проведення ефективної соціально-економічної політики. Серед проблем, що потребують подальшого вивчення, можна наазвати зміст, структуру, суперечності, закони і форми реалізації власності, стилі і пріоритети демократичної системи управління як на мікро-, так і на макрорівні.

Економістами практично не розроблена проблема економічної влади. Роботи, що розкривають владні відносини, в більшості належать філософам, соціологам, політологам. Феномен економічної влади, який неможливо розкрити без аналізу відносин панування і підкорення, не був об'єктом вивчення з двох причин: по-перше, в суспільстві, яке називалось соціалістичним, не було місця відносинам панування, по-друге, в цьому суспільстві все економічне, в тому числі і економічна влада, було зведене до політичних методів керівництва. В сучасних умовах, коли, з одного боку, відбувається накопичення матеріального і грошового багатства, а з другого - зростання ролі вольових відносин у перехідних процесах, питання розкриття суті і форм реалізації економічної влади стає на одне з перших місць перед економічною наукою.

Відносини власності, економічної влади та управління, що визначають в певній мірі одне інше, повинні аналізуватись в комплексі, тому що в економічній практиці вони переливаються одне в друге, і не вирішивши, допустимо, питань прав власності, неможливо ефективно реалізовувати економічну владу, що суттєво впливає і на політичні процеси. Тому проблема взаємозв'язку власності, економічної влади та управління є та проблема, яку повинні вивчати суспільствознавці в першу чергу. Її практична нерозробленість є одним із гальмівних чинників подолання економічної кризи, причиною повільного і половинкового характеру економічних реформ.

1.3. МЕТА РОБОТИ І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Актуальність питань змін і реалізації власності, економічної влади і управління в суспільному житті незалежної України, їх значення для стабілізації, а потім розквіту молодого держави ставить перед економічною наукою завдання глибокого і всестороннього вивчення названих явищ з тим, щоб створити надійні наукові підвалини для проведення раціональної економічної і соціальної політики. Метою дисертаційного дослідження стала проблема взаємозв'язку відносин власності, управління і економічної влади в умовах трансформації економічної системи України в напрямку побудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Для її досягнення в роботі було поставлено ряд завдань, основними з яких є наступні:

- розкрити відносини власності, економічної влади та управління як взаемовизначаючі і рефлексивні, в основі яких лежить їх роздільно- сумісний характер;

- визначити зміст, суб'єктів, об'єкти, форми реалізації економічної влади, її внутрішню трансформацію до влади знань;

- проаналізувати роль відносин роздільності та сумісності в економічній системі на основі розкриття їх взаємодії на висхідній та спадючій лініях руху суперечностей власності і обґрунтувати необхідність економічного характеру процесу приватизації;

- представити управління як всезагальну форму реалізації власності і економічної влади, від системи якого залежить ефективність функціонування і розвитку економіки. При цьому показати, що управління якістю діяльності повинне стати головним напрямком трансформаційних процесів в Україні.

1.4. ПРЕДМЕТ І ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ. Предметом дисертаційного дослідження є особливості взаємозв'язку відносин власності, управління та економічної влади в умовах переходу від командно-адміністративної до ринкової економічної системи. Об'єктом дослідження стали зміст, зміни та наявні тенденції руху вказаних відносин в Україні в роки незалежності.

1.5. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ. Складність та багатогранність явищ і процесів в перехідній економіці, в якій поряд функціонують елементи різних способів виробництва і сфер трудової діяльності, не дають можливості проводити їх аналіз на основі одного будь-якого методологічного підходу. Тому в дисертації при дослідженні трансформації економічної системи використовуються природно-історичний і соціо-культурний підходи, а також підходи, властиві трудовій теорії вартості, маржиналізму, факторному аналізу, поєднання яких є необхідністю при вивченні полісистем перехідного типу. Використання методів математичного моделювання дозволило побудувати модель економічної влади, що бааується на взаємозв'язку останньої з відносинами власності і управління.

В ході дослідження автор реалізував новий метод аналізу, згідно якому визначальними в становленні і розвитку економічних систем є відношення роздільності і сумісності, що фіксуються слідуочим категоріальним рядом: сумісно-роздільна праця - роздільно-сумісна власність - роздільно-сумісна економічна влада - роздільно-сумісне управління. При цьому на основі діалектичної логіки показано, що внутрішнє суперечлива процесуюча єдність відносин роздільності і сумісності виступає джерелом соціально-економічного прогресу в напрямку суспільства, в якому вищими досягненнями стають здібності людини і влада знань.

1.6. НАУКОВА НОВИЗНА. Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше в літературі проведено аналіз економічної влади у взаємозв'язку з відносинами власності та управління, тобто на науковому методолого-теоретичному рівні розкриті зміст і чинники основних сучасних колізій політико-економічного характеру в Україні, які виникли після розпаду Радянського Союзу. Дослідження не зводиться лише до узагальнення наявних очевидних зв'язків між власністю, економічною владою і управлінням, а має достатньо глибоку розробку цілого ряду нових методологічних проблем, що відкривають нові перспективи для подальшого аналізу.

Суттєво новими, що відображають особистий внесок автора в розробку проблем взаємозв'язку відносин власності, економічної влади та управління в перехідній економічній

системі, є наступні положення:

- зміст економічної влади визначено через відносини володіння, які підкорюють об'єкт владного (вольового) відношення, досягненню мети пануючого суб'єкта. Економічна влада спрямована на забезпечення відповідності мети та результату і реалізується через вольові відносини в процесі використання економічних ресурсів;

- показано, що економічна влада є елементом фундаментальної структури суспільства, але її актуалізація проходить в той період розвитку, коли домінянкою людської життєдіяльності стає виробництво (привласнення) багатства в товарно-грошовій формі;

- обгрунтовано положення про рефлексивну природу власності, економічної влади та управління як відносини, що взаємовизначають і "відсвічуються" одна в одній. Названі категорії є вираженням одного і того ж відношення зі змінною основою. При розгляді власності основою є відношення до об'єкту власності; при аналізі економічної влади в якості основи виступає відношення до іншої людини; при вивченні управління основою є відношення суб'єкту до об'єкту, опосередковане іншою людиною;

- в науковий обіг введено поняття роздільно-сумісної влади, яка доповнює категорійний ряд сумісно-роздільної праці та роздільно-сумісної власності. В відносинах влади сумісність виражається через мету суб'єкту економічної влади і проявляється в відносинах панування; роздільність проявляється як багатогранність і варіантність дій суб'єкт-об'єкту для досягнення мети суб'єкта влади і реалізується в відносинах підкорення;

- розкрито форми реалізації економічної влади: внутрішні - примушення та зацікавленість на основі аналізу ситуації волі і ситуації свободи; показано, що примушення виступає односторонньою, а зацікавленість - взаємодоповнюючою формою реалізації економічної влади. На основі критерію форми ресурсу, з приводу якого складаються владні відносини в економіці, здійснено класифікацію зовнішніх форм реалізації економічної влади: базові форми - техніко-виробнича (технологічна) влада, управлінська, грошова і інформаційна влада та впливаючі форми - фінансова (кредитна та фіс-

кальна), цінова і маркетингова влада;

- обґрунтовано положення про те, що акціонерна форма є вищою формою роздільно-сумісної власності на висхідній лінії руху її суперечностей, де роздільність постає відособленням частини власності в вартості акцій; сумісність виражається в матеріально-уречевленому втіленні власності, яке не може бути розділене між акціонерами. В акціонерній формі досягається відповідність процесу і результату, що означає встановлення адекватності форми власності формі роздільно-сумісного привласнення. В зв'язку з цим зроблений висновок, що корпорація, як форма великого капіталу, виступає в ролі межі висхідної і спадаючої лінії руху суперечностей власності;

- закон єдності праці і власності визначений як головний напрямок процесу гуманізації з'єднання працівника з засобами виробництва та привласнення здібностей;

- структура прав власності в формі привласнення запропонована в якості критерію розділення різних форм власності і заснованих на них організаційно-господарчих формувань;

- форма зв'язку між працею і власністю представлена як форма пануючого суспільного відношення природно-історичного процесу руху людського суспільства, відбиваючого глибинну суть змінюючих способів виробництва. Затвердження форм пануючого відношення - рабовладіння, феодалізму, капіталізму і відповідних форм суспільства відображають зміну опосередкованих ланок у русі суперечностей власності в напрямку від економічної несвободи до економічної свободи. Рух по спадаючій лінії розвитку суперечностей виступає як рух від економічної свободи до свободи соціальної;

- показано, що податок на купівлю є найбільш простою і зрозумілою формою реалізації роздільно-сумісної влади на місцях, в зв'язку з чим запропоновано ввести його як джерело поповнення місцевих бюджетів. Введення названого податку має започаткувати формування визначальної ролі платників податків в відносинах між громадянами і державою;

- обґрунтоване положення про те, що управлінські здібності поряд з землею, працею, капіталом та підприємницькими здібностями виступають специфічним ресурсом і окремим фактором виробництва;

- якість діяльності як вимірвач корисності будь-якої праці, що може бути покращена, визначено найважливішим напрямком реалізації управлінської влади. Розкриті два її аспекти - виробничий і соціальний, що дозволило обґрунтувати висновок про якість діяльності як передумову якості життя кожного члена суспільства;

- побудована модель економічної влади, що базується на взаємозв'язку останньої з відносинами власності і управління як змінними компонентами.

Поряд з тим на основі аналізу визначено ряд позицій, які істотно доповнюють існуючі положення економічної теорії, і є частково новими:

- виділена пріоритетність економічного інтересу у владному відношенні як критерій визначення суб'єкта та суб'єкт-об'єкта влади;

- розкрито механізм взаємозв'язку економічної влади, економічної свободи і відповідальності. Визначені чинники прямої та побічної дії на ступінь економічної свободи;

- виявлена необхідність зміни інституціональної структури суспільства як основи створення ефективного механізму становлення і реалізації економічної влади в перехідній економіці. Соціальні інститути, а не особисті підвалини можуть стати гарантом цивілізованого розвитку економіки і країни;

- владу анань, як іманентного продукту людської діяльності, представлено як форму подолання відносин підкорення і панування у владних відносинах;

- розвиток відносин привласнення розкрито як процес становлення роздільно-сумісної власності, що являє собою всезагальний сутнісний зв'язок різноманітних особливих форм свого виявлення. Показано, що приватна та державна власність є юридичними формами, які окінцевлюють економічний процес привласнення;

- обґрунтована необхідність чіткого визначення прав власності в Україні, що має першочергове практичне і теоретичне значення при проведенні приватизації. Через те, що права власності не визначені, приватизація не завжди досягає мети і має законний характер. В теоретичному плані це не

дозволяє розкрити процес формування власності, чітко визначити сутність тієї чи іншої форми привласнення;

- на основі класифікації ознак виділені пріоритети командно-адміністративного і партисипативного стилів управління;

- менеджмент розкрито як процесуючу форму розв'язання суперечностей між власністю і економічною владою, в якій проходить зняття як відносин власності, так і відносин економічної влади. Він охарактеризований як початкова форма становлення влади знань.

1.7. ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ. Результати дослідження проблеми взаємозв'язку власності, економічної влади та управління подані у вигляді відповідних записок з практичними рекомендаціями Комісії Верховної Ради України з питань фінансів та банківської діяльності, виконавчому комітету Держинської ради народних депутатів м. Харкова, Програми приватизації сфер торгівлі, громадського харчування і послуг м. Харкова Харківській міській раді народних депутатів. Вони також використані при написанні навчальних посібників "Основи економічної теорії і практики" (в 2-х ч., 1991 р.), "Економічна теорія" (в 5-ти ч., 1993 р.), "Основи ринкової економіки" (1995 р.), розробці державної науково-дослідної теми "Економічна система України: закономірності і шляхи трансформування" (держ. реєстр. N 12-21/94).

1.8. ТЕОРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ. Основні положення та висновки дисертації розкривають сутність змін у відносинах власності, економічної влади і управління в перехідній економічній системі, що дає змогу науково обґрунтувати напрямки і конкретні міри економічної політики в сферах роздержавлення і приватизації, фінансово-кредитного, цінового і податкового механізмів, науки і освіти. Методологічний підхід, в основі якого лежать відносини роздільності і сумісності, дозволить по-новому, більш глибоко і всебічно аналізувати явища і процеси, що відбуваються в умовах становлення ринкових відносин.

1.9. ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ. Результати дослідження на рівні наукового аналізу пояснюють найбільш фундаментальні процеси перехідної економіки. Його матеріали, з одного боку, можуть бути основою для подальших економічних досліджень, а другого боку, - використані з навчальною метою у вузах, середніх спеціальних навчальних закладах при викладанні предметів "Політична економія", "Основи ринкової економіки", "Мікроекономіка", "Макроекономіка", "Економічна політика", "Історія економічних вчень", а також у поглибленні знань в академічних колах науковців.

Побудована модель економічної влади через зв'язок останньої з відносинами власності і управління як змінними компонентами відкриває можливість математичного аналізу названих категорій політичної економії.

1.10. АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ. Основні положення і результати дисертаційного дослідження апробовано в 60 публікаціях автора (загальний обсяг - близько 30 д. а.), його виступах на 15 міжнародних наукових конференціях, на засіданнях кафедри і методологічного семінару кафедри економічної теорії та економічних методів управління і економічного факультету Харківського державного університету, при викладанні курсів "Політична економія", "Основи менеджменту", спецкурсу "Історія та зарубіжний досвід менеджменту".

1.11. СТРУКТУРА ТА ОБСЯГ РОБОТИ. Дисертація має вступ, шість глав, які включають 19 параграфів, закінчення, додатки, примітки і список літератури. Роботу викладено на 328 сторінках машинописного тексту без списку літератури. Останній містить 219 найменувань.

2. СТИСЛИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

Загальне уявлення про дисертацію дає її зміст.

Вступ.

Глава 1. Структура і розвиток відносин роздільно-сумісної власності.

- 1.1. Проблема власності: необхідність нового методологічного підходу.
- 1.2. Суперечності як джерело розвитку власності.
- 1.3. Закони розвитку роздільно-сумісної власності.
- 1.4. Сучасна економічна криза як початок трансформації відносин власності в Україні.
- 1.5. Форми роздільно-сумісної власності і їх реалізація в період становлення ринкової економіки в Україні.

Глава 2. Економічна влада і її місце в економічній системі суспільства.

- 2.1. Економічна влада: до визначення змісту.
- 2.2. Про рефлексивну природу власності, економічної влади і управління.
- 2.3. Економічна влада, економічна свобода і відповідальність.

Глава 3. Проблеми реалізації економічної влади в перехідній економіці.

- 3.1. Про класифікацію форм реалізації економічної влади.
- 3.2. Виробничо-технологічна і управлінська влада.
- 3.3. Форми реалізації грошової влади.
- 3.4. Інформаційна влада.

Глава 4. Управління: місце і роль в процесі трансформації економічної системи України.

- 4.1. Управління: теорії, стилі, значення в економічному житті.
- 4.2. Управління якістю діяльності як головний напрямок трансформаційного процесу в Україні.

Глава 5. Типи і особливості взаємоав'язку власності, економічної влади і управління.

- 5.1. Власність як влада. Менеджмент як форма розв'язання суперечності між власністю та

економічною владою.

- 5.2. Власність, політична і економічна влада в командній системі. Криза управляємості.
- 5.3. Трансформація взаємоав'язку відносин власності, економічної влади і управління в процесі економічної реформи в Україні.

Глава 6. Від економічної влади до влади знань.

- 6.1. Від влади матеріального багатства до економічної влади знань.
- 6.2. Наука і освіта в умовах трансформації економічної системи України: влада знань чи безвладдя влади.

Заключення.

Примітки.

Додатки.

Список літератури.

У ВСТУПІ обґрунтована актуальність теми дисертаційного дослідження, суть авторського підходу, визначені мета, задачі, предмет і методи аналізу, сформульована наукова новизна дисертації, висвітлена апробація роботи.

У ПЕРШІЙ ГЛАВІ показана необхідність пошуку нового методологічного підходу для аналізу відносин власності, розкрито необхідність дослідження суперечностей власності і показані їх основні форми і способи розв'язання, виділені закони розвитку власності і доказывается необхідність їх використання в процесі трансформування економічної системи, а також проаналізовані форми реалізації роздільно-сумісної власності в період становлення ринкових відносин в Україні. При цьому автор виходить з посилки, що для політичної економії важливо вивчати економічні основи відносин власності, і розкриває тезу, що теорія прав власності лише юридично затверджує ті процеси, що відбуваються в економіці, і цим сприяє подальшому розвитку економічних явищ.

У ДРУГІЙ ГЛАВІ проводиться спеціальний аналіз змісту і місця економічної влади в економічній системі. Показано, що

вона оснований на відносинах власності і реалізується через відносини управління. Тим самим розкривається положення про рефлексивну природу відносин власності, економічної влади і управління, які є одним і тим самим відношенням, але зі змінною основою. Аналіз взаємозв'язку і взаємообумовленості наведених відносин дозволив класифікувати власність як матеріальні, економічну владу як ідеальні, а управління як всезагальні відносини. Показано, що економічна влада самим тісним чином пов'язана з проблемою економічної свободи, від рівня якої залежить ефективність реалізації влади, а також ступінь відповідальності суб'єктів господарської діяльності.

В ТРЕТІЙ ГЛАВІ проведена класифікація форм реалізації економічної влади і виділені внутрішні і зовнішні, базові і впливаючі форми реалізації, запропоновані рекомендації по підвищенню ефективності функціонування різних форм економічної влади.

В ЧЕТВЕРТІЙ ГЛАВІ через узагальнення теорій, стилів управління, визначення їх ознак і проритетів розкрито місце і роль управління в економічній системі, показано, що для виходу України з кризового стану і подальшого розвитку необхідно якість діяльності визнати за головний пріоритет трансформаційного процесу, а управління ним визначити найголовнішим напрямком державної економічної і соціальної політики.

П'ЯТА ГЛАВА присвячена розкриттю типів і особливостей взаємозв'язку власності, економічної влади і управління на різних етапах розвитку економічних систем. Типи вказаного взаємозв'язку висвітлюються через показ власності як влади, менеджменту як форми розв'язання суперечностей між власністю і владою. Панування політичної влади в тоталітарних системах, коли особливого значення економічній владі не приділялось, привело до кризи управляємості, а значить і до кризового стану всього суспільного життя. На основі фактичного матеріалу, статистичних даних, політичних чинників проаналізовано трансформацію взаємозв'язку власності, економічної влади і управління в роки незалежності України, виділені періоди в реформуванні економічної системи, описані тенденції, які характеризують даний взаємозв'язок в сучасних умовах.

В ШОСТІЙ ГЛАВІ розкривається положення про об'єктивну

закономірність формування влади знань, яка дозволяє подолати відносини панування і підкорення, як сутність економічної влади, дає силу проявляти і розвивати здібності людини як вищу цінність людського суспільства. При цьому спеціальному аналізу піддані наука і освіта, стан яких не може не визивати занепокоєння тому, що через розвиток даних сфер тільки й можливо Україні вийти на рівень розвинутих країн, прямувати шляхом до створення постіндустріального суспільства.

В ЗАКЛЮЧЕННІ зроблено узагальнення, сформульовані основні результати проведених досліджень.

3. ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ.

3.1. Обґрунтована необхідність нового методологічного підходу при дослідженні відносин власності, суть якого зводиться до того, що відносини роздільності і сумісності характеризують будь-яку форму власності, лежать в основі її розвитку.

Власність не можна трактувати лише як юридичну категорію, тому що право лише офіційно признає факт, а правові норми виражають реальні економічні відносини. Тому відносини власності потрібно аналізувати, виходячи з діалектичного положення про перетворення причини в наслідок, пов'язаного зі спіралевидним характером дійсного розвитку взаємоумовлюючих одне одного явищ. Так, якщо спочатку реальні відносини користування (як структурний елемент власності) існували задовго до виникнення правових норм, то зараз, в сучасному світі, навпаки, щоб користуватися річчю, необхідно мати на це право.

Одним із найважливіших питань власності є питання про те, як пояснити, що людина виступає в ролі власника приватної, державної, а, можливо, також ще й акціонерної власності одночасно? Чому приватний виробник після реалізації свого продукту повинен сплачувати державі частину свого доходу?

Традиційний методологічний підхід не дозволяє задовільно відповісти на ці та інші запитання. Потрібен новий методологічний підхід до аналізу відносин власності. Він почав формуватися в кінці 80-х років, коли почалось обговорення

проблеми "обособлення-усуспільнення", і закріпився а визначенням А. А. Гриценком сумісно-роздільної праці як однієї з найфундаментальніших категорій політичної економії, більш глибокої, ніж суспільна праця*. Але праця і власність є взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими, взаємоперехідними категоріями. Аналіз процесу привласнення показав, що роздільність і сумісність є його суттєвими сторонами, які відіграють головну роль в розвитку відносин власності, а сумісно-роздільна праця і сумісно-роздільне привласнення виступають різними визначеннями одного і того ж відношення.

Дослідження руху суперечностей праці і власності дозволило дійти висновку, що ця суперечність є суперечністю самої власності, а процес становлення сумісно-роздільного привласнення завершується виникненням власності як окінцєвленого результату привласнення і розділом її на приватну і державну власність, який характеризує весь послідуєчий після розпаду первісного суспільства період.

Умовою такого розділу і появи приватної власності стало виникнення індивідуальної праці, яка потім переросла в приватну. По лінії сумісності виникає кооперація праці, а в подальшому - її усуспільнення. Зі сторони суб'єктів власності роздільність виражається в появі приватного власника, сумісність - формуванні держави як виразника інтересів всіх членів суспільства. Держава нарівні з виробником реально привласнює частину продукту через податки, а значить стає власником. При цьому сумісно-роздільне привласнення не фіксується в особливій юридичній формі, а представлено в приватній і державній власності як окінцєвленому результату, що завершує процес привласнення. Це є дві взаємопов'язані юридичні форми сумісно-роздільного привласнення, що не мають самостійного економічного існування.

3.2. Проведено аналіз суперечностей власності на висхідній і спадаєчій лініях їх руху, що дозволило, по-перше, показати, що сумісно-роздільне привласнення переходить в

* Див.: Гриценко А. А. Метод "Капитала" К. Маркса и политическая экономия в широком смысле. Харьков, 1988. С. 130.

процесі природно-історичного розвитку в роздільно-сумісну власність, якою як категорією повинна оперувати політична економія; по-друге, - розкрити тежу, що акціонерна форма є вищою формою роздільно-сумісної власності на висхідній лінії руху її суперечностей. Роздільність представлена тим, що вартість власності акціонерного товариства розділена на акції і обособлена в них; сумісність виражена в матеріально-уречевленому втіленні власності, яке не може бути розділене між акціонерами. Тому лише з виникненням і функціонуванням акціонерних товариств можна говорити про встановлення відповідності процесу і результату, тобто про те, що сумісно-роздільному привласненню відповідає роздільно-сумісна власність, а суперечності останньої знаходять форму свого подальшого руху. В роботі розкриваються форми, в яких проявляється основна суперечність роздільно-сумісної власності: суперечність між суб'єктом праці і суб'єктом привласнення, суперечність усередині суб'єкта праці і привласнення, суперечність між об'єктом праці і об'єктом привласнення та інші.

3.3. На основі аналізу суперечностей визначені закони власності, що стало основою обґрунтування необхідності економічного характеру приватизації. Закони власності, що діалектично співпадають з законами виробництва, реалізуються через останні в процесі праці і виробництва. Але існують більш загальні закони власності, які характеризують не конкретні форми зв'язку виробництва і привласнення, а безпосередньо сам цей зв'язок. Це наступні закони: закон тотожності праці і власності, закон заперечення тотожності праці і власності і закон єдності праці і власності. При цьому показано, що перший закон в основному діє в первісному суспільстві, другий є головним законом "буржуазної власності" (К. Маркс), а третій виникає як заперечення другого і діє тоді, коли в ході природно-історичного розвитку суспільства починаються процеси соціалізації і на одно з перших місць виходять здібності людини. Дія закону єдності праці і власності означає, що розвиток суперечностей власності переходить на спадячу лінію руху, і проявляється вона в процесах гуманізації праці, гуманізації зв'язку

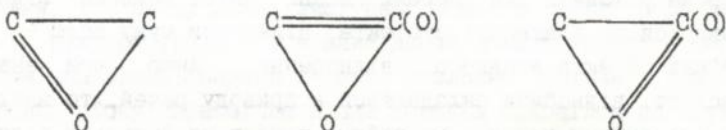
факторів виробництва, переході до безпосередньо-суспільної, творчої праці. Але це не можливо без економічної свободи, бо тільки вільна людина, що має власність, стає зацікавленою в її реалізації і примноженні. Для цього і потрібне роздержавлення і приватизація.

3.4. Сучасна економічна криза повинна аналізуватись з точки зору розвитку систем і теорії катастроф, що дає змогу перенести акцент на "очисну" функцію кризи, значення якої полягає в тому, щоб сформувані умови для подальшого розвитку системи з переходом до нової якості. Можливо це лише при проведенні науково обгрунтованої економічної політики, чого не можна сказати про програму ваучерної приватизації. Остання є економічно неспроможною, бо її кримінально-корумпований характер сприяє становленню торгово-спекулятивного капіталу, розширенню тіньової економіки, поглибленню спаду виробництва, деіндустріалізації країни і різкій соціальній диференціації населення. Лише зовнішньо така приватизація, яка виходить з побутовієї свідомості, мала тимчасову підтримку населення, так як здавалось, що ідея рівного розподілу державної власності через приватизаційні сертифікати, є справедливою. Але це поверхневий, суто юридичний підхід, ефективність якого з точки зору зростання національного багатства дуже низька.

Економічно обгрутованим є інший шлях приватизації, який витікає із змісту роздільно-сумісної власності. Він ґрунтується на формуванні і примноженні власності на основі трудового і виробничого процесу, а не перерозподілі уже існуючого багатства. Приватизація повинна посилювати мотивацію до праці, сприяти примноженню, а не проїданню, власності. Замість формування масового середнього класу, за рахунок якого, як показує досвід розвинутих країн, розвивається держава і суспільство, приватизація в Україні привела до надмірного розшарування суспільства і посилення соціальної напруги.

3.5. Розкрито зміст економічної влади на основі її взаємозв'язку з відносинами власності та управління. Відносини власності, економічної влади і управління мають

рефлексивну природу, тобто є взаємозначальними і "висвічуються" одна в іншій. Мова йде про одні й ті самі відносини, але змінюється основа їх взаємодії. Графічно це буде виглядати так:

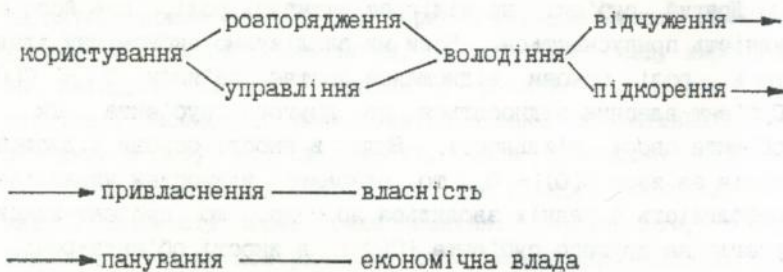
де С - суб'єкт відношення, О - об'єкт відношення, подвійна лінія - основа відношення.

При аналізі власності в характеристиці її змісту головним є відношення до речі, тобто основою виступає зв'язок С - О. Другий суб'єкт не відіграє активної ролі, але його наявність припускається. Коли ми аналізуємо економічну владу, то в ролі основи відношення постає зв'язок С - С(О). Суб'єкт-власник відноситься до другого суб'єкта як до об'єкта своєї діяльності. Якщо в якості основи відношення взяти зв'язок С(О) - О, то одержимо відносини управління. Особливість останніх зводиться до того, що суб'єкт-власник розглядає другого суб'єкта {С(О)} в якості об'єкта-речі, на яку він впливає. Іншими словами, в цій ролі індивід постає не членом суспільства, а лише актуалізується як робоча сила, ресурс праці чи спеціаліст.

Власність - влада - управління являє собою клітинку, кожний елемент якої є частиною цілого, а разом з тим має і особливе реальне існування. Ця клітинка служить основою виділення і функціонування відносин розпорядження і володіння, які потенціально створюють основу для роздільності. В результаті економічний ресурс може належати власникові, а користуватися ним може інша людина. Тому більш докладний опис економічної влади можливо одержати через аналіз категорійного ряду власності, який має наступний вигляд: користування - розпорядження - володіння - відчуження - привласнення - власність.

Подальший аналіз показує, що розпорядження речами через іншу людину є не що інше, як опосередковане зовнішнім впливом користування, яке можна представити як управління. Тим

самим в категорійному ряді з'являється ще один елемент - управління. Враховуючи, що економічні відносини мають вольову сторону, яка не завжди береться до уваги при розкритті суті виробничих відносин, при дослідженні економічної влади ця сторона виходить на перший план. Зміст вольових відносин зводиться до здатності суб'єкта підкорити чужу волю - волю суб'єкт-об'єкта владного відношення. Якщо при аналізі власності відносини складаються з приводу речей, то аналізуючи економічну владу, ми робимо акцент на вольових відносинах. Це дозволяє вивести категорійний ряд економічної влади. Схематично його можна зобразити так: користування - розпорядження - управління - володіння - підкорення - панування - економічна влада. Або ж для наглядності:

Основна відмінність його від категорійного ряду власності полягає в тому, що в ньому чітко представлені відносини волі суб'єкта економічної влади через категорії панування і підкорення. Саме через них, на думку автора, повинен розкриватися зміст економічної влади.

Економічну владу можна визначити як відносини володіння, що мають своїм змістом підкорення об'єкта досягненню мети пануючого суб'єкта. При цьому під об'єктом розуміється не економічний ресурс (чи об'єкти власності), а індивід (чи група людей), які вступають у відносини з суб'єктом економічної влади.

3.6. Взаємозв'язок власності, економічної влади і управління проявляється в самій природі цих відносин: власність постає як матеріальні, економічна влада - як ідеальні, а управління - як всезагальні відносини. Економічна

влада, через яку виражаються вольові відносини, є їх ідеальною формою. Але такі відносини завжди мають матеріальну основу у відносинах власності через їх об'єкт - матеріальні економічні ресурси. Власність фіксує завершеність процесу привласнення, і в цьому плані виступає основою всіх подальших змін і руху ресурсів. В кожний даний момент ідеальна форма (економічна влада) завжди передре реальним змінам, діям з ресурсами. Тому економічна влада повинна спиратися на науково обгрунтовані плани і прогнози по використанню ресурсів. Тим самим планування стає внутрішнім моментом економічної влади, в відповідності з яким здійснюється процес виробництва матеріальних благ. Але останній є в той же час і процесом привласнення, в ході якого ідеальна форма руху ресурсів переходить в матеріальну, предметно втілену форму. Для забезпечення єдності, відповідності економічної влади і виробництва необхідний третій елемент - управління. Воно постає всезагальною формою руху економічних процесів, тому що заключає в собі матеріальне і ідеальне. При цьому планування зв'язує між собою економічну владу і виробництво в ідеальній формі. Управління направлене на реалізацію планів в матеріальній формі, а тому охоплює функціонування і розвиток економічних процесів як в ідеальній, так і в матеріальній формі, і являє собою більш широке і глибоке поняття, ніж планування. Це знайшло відображення в тому загально відомому факті, що планування є однією з найголовніших функцій менеджменту.

3.7. Визначено, що економічна влада актуальна в тій структурі суспільства, де основним змістом його діяльності виступає виробництво (привласнення) матеріального і грошового багатства, а формою зв'язку між людьми є обмін товарами. Хоча в такій структурі суспільства існує особиста незалежність, але вона в певній мірі носить формальний характер, тому що в її основі лежить речова залежність, головною формою вираження якої є економічна влада. Перетворення людини в об'єкт владного впливу співвідноситься з матеріальним багатством. Поскільку останнє як суспільна цінність виступає метою лише певного етапу в розвитку людства, то і економічна влада з об'єктивною необхідністю переростає в більш високу

форму влади - владу анань.

3.8. Вивчення економічної влади є цінним як з точки зору розвитку самої науки про суспільство, так і з точки зору господарської практики. Останнє зводиться до того, що економічна влада є рушійною силою економічного прогресу, так як ним движуть інтереси, а вони проявляються, насамперед, в вольових відносинах. Тому важливо провести класифікацію форм реалізації економічної влади і розкрити їх особливості. В роботі проведено розмежування внутрішніх і зовнішніх форм реалізації економічної влади. Критерієм для визначення внутрішніх форм реалізації стали ситуація волі (інтереси суб'єкта економічної влади є самоціллю) і ситуація свободи (суб'єкт економічної влади виходить не лише із своїх інтересів, але бере до уваги і інтереси того, хто з ним вступає у владні відносини). В першому випадку внутрішньою формою реалізації економічної влади виступає примушення (одностороння форма), в другому - зацікавленість (взаємодоповнююча форма). Зовнішні форми реалізації економічної влади виділені на основі форми ресурсу, з приводу якого складаються владні відносини. Такими формами є виробничо-технічна (технологічна), грошова, управлінська і інформаційна влада. Оскільки в їх основі лежать найважливіші ресурси, то ці форми є базовими. Їх взаємодія і особливості реалізації ведуть до виникнення і функціонування витікаючих форм реалізації економічної влади: фінансової (кредитної і фіскальної), цінової і маркетингової влади. В дисертації розкрито зміст кожної з наведених форм реалізації, а також запропоновані пропозиції про їх вдосконалення.

3.9. Становлення ринкових відносин потребує корінних змін в системі управління. На рівні окремої фірми це означає необхідність переходу від командно-адміністративного до партисипативного стилю управління. Перший має наступні основні ознаки: сувора ієрархія управлінських структур, порядок, при якому нижчому рівню управління відводиться роль виконувача команд і розпоряджень вищого керівника, відповідальність лише перед вищим керівником, всеоб'ємний контроль і регламентація з боку вищого рівня управління і відношення до

робітника як до "гвинтика" адміністративної системи. При такому порядку здійснення влади проблеми самостійності і творчості практично не вирішуються. Даному стилю управління відповідає слідуєча система пріоритетів: кількість (вал), витрати на виробництво, якість продукції. Основними ознаками партисипативного стилю управління є: максимальна самостійність усіх ланок вертикальної і горизонтальної структур управління, включаючи робітника, підвищення рівня їх відповідальності, підхід до службовців як до особистості, що самореалізує себе в процесі праці. Йому властива своя система цінностей: забезпечення якості діяльності і орієнтація на споживача. Лише на основі широкого впровадження партисипативного стилю управління можливий рух до постіндустріального суспільства.

3.10. Обґрунтовано тезу, згідно якої головним напрямком трансформації економіки повинне стати управління якістю діяльності, що є вимірником корисності будь-якої праці в суспільному житті. При цьому розкриті два аспекти якості діяльності: виробничий і соціальний. Перший зводиться до того, що споживачем є робітник, що виконує наступну операцію по технологічній лінії. Він сам повинен виконувати свою роботу якісно, а також контролювати якість роботи свого попередника. Якість не забезпечується відділами технічного контролю. Вона стає можливою тоді, коли кожний робітник, керуючись мотивом "я не гірший за інших", якісно працює. Соціальний аспект якості діяльності виходить з того, що якість діяльності є умовою якості життя кожного члена суспільства. Він охоплює якісну роботу працівників усіх тих сфер, що обслуговують людину від дня її народження. Це якісна охорона здоров'я, якісне виховання в дитсадку, якісне навчання в школі, технікумі, вузі, якісний стан навколишнього середовища, тощо. Основний принцип соціального аспекту якості зводиться до того, що високу якість забезпечують люди високих якостей. В період переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки проблеми якості, в тому числі і соціальної якості, повинні стати державним пріоритетом і шляхом виходу з економічної кризи.

3.11. Поряд з землею, працею, капіталом і підприємницькими здібностями в дисертації виділені управлінські здібності як важливий економічний ресурс, чинник виробництва і окремий об'єкт власності. На відміну від підприємницьких здібностей, описаних Й. Шумпетером*, які базуються на технократичному підході і зводяться до нової комбінації наявних засобів виробництва, управлінські здібності, хоча й мають одну із задач знаходження нової комбінації, але їх метою є зовсім інше. Вона зводиться до того, щоб створити умови для самовираження особистості робітника і розвитку його здібностей. Не засоби виробництва, а робітник як особистість виходить на перший план в системі сучасного менеджменту. Якщо для підприємця головне значення мали технічні знання, то менеджерам таких знань замало. Вони повинні володіти природничими і суспільними знаннями, на основі яких лише й можна будувати ефективні соціальні стосунки, виявляти потреби і реагувати на них, враховувати психологію своїх підлеглих, оптимально мотивувати їх творче відношення до праці. Парадокс, в якому знаходиться менеджер, зводиться до того, що в сучасному автоматизованому виробництві, яке стає деперсоналізованим, головним в процесі управління стає момент особистості. Розкриттю особистості з найбільшою віддачею для фірми повинна служити система управління, яка базується на здібностях менеджерів. Тільки команді здібних менеджерів під силу вийти переможцем навіть в умовах "смертельної конкуренції".

3.12. Розвиток людського суспільства супроводжується змінами економічних структур, елементами яких є відносини власності, економічної влади і управління. Типи і особливості взаємозв'язку між останніми також змінюються при переході від однієї структури до іншої. В дисертації розкриті основні типи взаємозв'язку вказаних відносин в історичному аспекті.

Становлення соціальних інститутів проходить на основі

* Див.: Шумпетер Й. Теория экономического развития. М., 1982. С. 183-186, 281 -283.

еволюції відносин власності. Вони здебільшого призначені для їх захисту. Ті, хто мав її, виділялись з числа інших, за ними закріплювалися функції управління. Їх воля була безумовною, а рішення - обов'язковими для виконання. Початково власність означала владу і управління, а останні реалізовувалися власниками. В подальшому на основі розподілу праці та її спеціалізації влада відділяється від власності і закріплюється за родовою аристократією. Вона базувалась на законі передвизначення, значення якого було в тому, що, з одного боку, кожний повинен знати своє місце, з другого - закон наказував підкорятися волі одного.

Далі здійснення влади пішло по двом напрямкам: перший зводиться до управління людьми в рамках общини, роду, а потім держави, що закріпилося в політичному правлінні. Другий напрямок відтворює необхідність погодження, координації, спрямування дій в ході трудового, виробничого процесу. Обидва напрямки базувались на виділенні фахової спеціалізації.

Економічна влада є модифікацією самої власності відповідно до економічних ресурсів. Останні виступають тим "містком", який пов'язує власність і економічну владу в суперечливу єдність, в якій в одних моментах влада тотожна власності, в інших - це окремі відносини. В практичному плані ця суперечність найбільш чітко виражається в тому, що метою власника економічних ресурсів є процес їх реалізації, але останній не завжди може здійснюватися самим власником. Це залежить від характеру і складності самого ресурсу і процесу дій над ним. В виробничій сфері суперечність виражає необхідність раціонального, ефективного використання факторів виробництва. З часу промислової революції вони настільки розвинулись, що для здійснення їх функціонування потрібні спеціальні знання, досвід, кваліфікація, чим не завжди може володіти власник. Формою розв'язання суперечності є передача власником реалізації економічної влади тій людині, яка може здійснити досягнення мети власника, діючи з волі останнього. Такими людьми стають управлінці, а менеджмент як форма розв'язання суперечності між власністю і владою постає ще одним типом їх взаємодії.

В подальшому в акціонерних товариствах праця по управлінню відокремлюється від функції володіння власністю. В

60-і роки це стало настільки масовим явищем, що дозволило західним вченим зробити висновок відносно зміщення акценту до первинності управління відносно власності. Такий підхід відображав еволюцію відносин власності, економічної влади і управління, оснований на тім, що в акціонерних товариствах власність розпорюшувалась серед багатьох акціонерів, які не могли контролювати і нести відповідальність за діяльність корпорації. Вони являлись фіктивними власниками, яким не належала і економічна влада. Головну роль почали відігравати менеджери, що визначають стратегію розвитку, здійснюють оперативне керівництво і контроль діяльності.

В командно-адміністративній системі соціалістичного араку взаємозв'язок між відносинами власності, економічної влади і управління здійснюється через політичну владу правлячої партії, яка оголошує власність загальнонародною, економічну владу підміняє політичною, а управління стає в вищій мірі централізованим. Економічна система в основному функціонує як закрита, що неминуче проводить до її краху і кризи виробництва. На місце власника, зацікавленого в ефективній реалізації своєї власності, стає чиновник, інтереси якого далекі від інтересів власника. Умовне розпорядництво саме й веде систему до стагнації, бо воно основане на нічийній власності, не спрямоване на розвиток самостійності і творчості, на мотивацію високої якості діяльності. Вихід з кризового стану можливий лише через розширення економічної свободи, що пов'язане з роздержавленням і розвитком приватного сектору, переходом до партисипативного стилю управління, який дозволяє найбільш ефективно реалізувати власність і економічну владу.

3.13. Проведений аналіз тенденцій взаємозв'язку власності, економічної влади та управління в незалежній Україні показав, що реформування економіки має перемінний успіх. Тоді, коли уряд здійснює скоординовані зміни у власності, засобах реалізації економічної влади і управління, реформування має успіх, коли ж координація у цих процесах порушується - криза поглиблюється. Це збільшує і так завелику соціальну плату за реформи. Такий половинковий підхід в реформуванні пояснюється, насамперед, боротьбою за

владу в вищих її ешалонах, основою на особистих початках. Вона не дає можливості адійснення довгострокової політики. Тому найважливішими зараз є зміни в інституціональній структурі країни, перехід до такого порядку, коли б соціальні інститути, а не особисті початки, стали гарантом стабілізації і подальшого розвитку. Лише при такій умові можливий цивілізований розвиток, входження України в число розвинених постідустріальних держав.

3.14. Цивілізований розвиток суспільства в сучасних умовах характеризують дві важливі тенденції. Перша з них, як показує досвід розвинених країн, зводиться до корінних зрушень в структурі економіки, де змінюється співвідношення між сферою матеріального виробництва і сферою послуг. Такий процес є закономірним, тому що він готувався всім ходом науково-технічної революції. Його направленість не може звестись до вирішення проблем створення матеріальних основ життєдіяльності людини, матеріальному збагаченню. Сфера послуг відрізняється від сфери матеріального виробництва тим, що головною її метою стає сама людина, сприяння її розвитку.

Друга тенденція проявляється в тому, що в сучасному світі швидко розвивається виробництво і розповсюдження інформації як економічного ресурсу. Вільше того суспільство ХХІ сторіччя, на порозі якого ми знаходимось, одержало нааву інформативної цивілізації. Обидві тенденції засвідчують про те, що економічні відносини все більше виходять за рамки товарного виробництва і товарно-грошових відносин, які засновані на приватній власності і економічній владі. Настає новий порядок, в якому пануватиме не матеріальне, а духовне виробництво з його специфічним соціальним продуктом - знаннями. Останні не визначаються вартістю і трудовими відносинами товарного обміну. Вартість і додаткову вартість створює абстрактна праця, але вона не може створювати ідеї, духовні та культурні цінності, робити наукові відкриття. Для творчості, як найважливішої передумови духовного виробництва, необхідна свобода, що несумісна з абстрактною працею і експлуатацією. Людина здобуває свободу лише коли виходить за межі матеріального виробництва, коли праця має всеагальний характер, і досягається єдність індивідуального і

суспільного в людській діяльності. Знання є істинним багатством, яке ніколи не може бути відчуженим від свого виробника, завжди залишається з ним. Знання в своїм виникненні є реалізація людської можливості, яка відкриває щось нове і вперше, і в цьому сенсі воно продуктивне, означає процес пізнання, відкриття нового, рух вперед. Подальший процес розповсюдження знань веде до того, що вони можуть бути привласнені будь-якою другою людиною, стають всезагальним продуктом, який робить переворот у відносинах власності.

Знання є реалізовані здібності людини і в той же час потенційні здібності. Воно поповнює копилку людського досвіду і культури, а тим самим сприяє розвитку здібностей інших людей, стає основою подальшої творчості. Тому не можна знання зводити до певної суми відомостей чи інформації, його необхідно приймати як постійний процес пізнання світу людини і себе в світі, метою якого є приріст знань, постійне їх виробництво.

Френсіс Бекон констатував, що знання - сила. Але знання є не тільки силою, а ще є й капіталом, і владою. Використання знань як капіталу привело до того, що зараз економічні системи класифікуються на швидкі і повільні. Якщо для останніх характерно подавлення нововведень, використання традиційних технологій виробництва матеріального багатства, то для швидких економічних систем властивим є практичне освоєння новітніх знань у всіх сферах життя.

Знання разом з тим несуть якісні зміни у відносинах влади. Влада завжди спиралась на знання, маніпулювала ним заради свого зміцнення. Вона досягала того, щоб їй вірили на слово, перетворювала вчених на своїх апологетів, старалась не допускати вільнодумства, жорстко розправлялась з тими, хто йшов проти неї. Але, з другого боку, влада не може протистояти виникненню нових знань. Тому що воно не підвладно інстинкту самозбереження, який є у держави і уряду. Економічна влада знань має всезагальний характер в силу його космополітизму. Знання розпорознені по всьому світі. Їх головна мета - сприяти економічному і соціальному розвитку людства. Дійсна конкурентна боротьба полягає в тому, що її метою стають нові знання. Всі інші форми конкуренції є витікаючими від боротьби за знання. Перемагає той, хто пер-

шим одержити нові знання і практично їх використати. Але така боротьба не можлива в умовах тоталітаризму, де все нове, оригінальне пригнічується. Для неї потрібна свобода. Тому знання об'єктивно повинні владувати над державою і урядом, яким відводиться роль законодавця і охоронця правил конкурентної боротьби. Знання повинні визначати межі втручання в процес конкуренції і вільного обміну. З другого боку, держава повинна виконувати важливу соціальну функцію - сприяти загальнодоступності знань.

Влада знань переносить владні відносини з площини "панування - підкорення" в площину влади людини над собою, а не над іншими людьми. В цьому плані вона сприяє тому, що економічна влада повинна відійти, як говорять філософи, в основу, а влада знань стати соціальною владою, сутність якої полягає в тому, що лише той, хто володіє знаннями, володіє справжньою владою. Соціальна власність - привласнення адібностей - переходить у соціальну владу.

3.14. В зв'язку з становленням влади знань в суспільному виробництві на перше місце виходять такі його сфери як наука і освіта. Аналіз становища у них показує, що вони знаходяться в глибокій кризі, а владні структури країни в основному лише декларують про необхідність розвитку освіти і науки, значення яких в умовах трансформації економічної системи різко підвищується. На практиці продовжує діяти залишковий принцип при їх фінансуванні та розвитку, який виходить з положення про те, що вони мають невиробничий характер, а праця в цих сферах не є продуктивною. Автор виходить з того, що знання, як продукт людської діяльності, по своїй суті ідеальні. Але це не може служити основою віднесення їх до невиробничої сфери. В роботі на основі підходів теорії трудової вартості і маржиналізму показана різниця між сутністю самих знань і їх відтворенням. Знання - продукт духовного виробництва і їх аналіз не повинен зводитися до їх матеріального носія. Процес зародження знань не процесом уречевлення суспільної праці. Знання в принципі не можуть мати вартості. Вони мають цінність самі по собі, незалежно від своїх матеріальних носіїв. Тому в своїй безпосередній визначеності, як унікальність, оригінальність, першоданість, знання

не можуть бути об'єктом аналізу з точки зору трудової теорії вартості. Їх дослідження можливе лише на основі маржиналізму. Але тиражування знань через виробництво їх матеріальних носіїв визначається затратами суспільної праці, має вартість, що повинно аналізуватися в рамках трудової теорії вартості. Теза про невиробничий характер освіти і науки є науково необгрунтованою, а тому держава повинна відноситись до них як до найважливіших рушійних сил подолання кризи і по дальшого прискороного розвитку. Владі знань належить майбутнє, але вже зараз проходить її становлення. Тому перед наукою постає задача всебічного пізнання цього нового суспільного феномену.

3.15. Аналіз взаємозв'язку відносин власності, економічної влади і управління дозволив побудувати модель економічної влади з врахуванням власності і управління як змінних компонентів. Вона показує, що розпилення власності сприяє розпиленню влади. Якщо є n власників, то кожен із них буде володіти владою Q_i . Для показника економічної влади Q повинне виконуватися наступне співвідношення:

$$\sum_{i=1}^n Q_i = 100$$

Воно виражає те положення, що вся влада сконцентрована у власників. Але фактично реальною владою володіють лише ті власники, в яких знаходиться контрольний пакет акцій. Їх рівень влади позначимо R_1 . Це означає, що виконується співвідношення:

$$\sum_{k=2}^m R_k < R_1$$

Введення управлінського фактору приводить до перерозподілу влади і надає їй якісно новий рівень. Якщо власники самі здійснюють владні функції, то показник ефективності діяльності економічного об'єкту $Эг$ буде рівнятися ефективності розподілу влади $Э(R)$. Рівень ефективності економічної влади

при введенні управлінського фактора буде $Z_u = Z(R, Y)$. В результаті одержимо нерівність $Z_r < Z_u$, яка характеризує переваги введення фактора управління в процес реалізації власності і економічної влади.

4. СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ, в яких викладено основні положення дисертаційної роботи.

Монографії.

1. Собственность и экономическая власть. - Харьков: Основа, 1996. - 144 с.
2. Система экономических законов социализма/Под ред. Г.В.Задорожного. - Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР, N 39676 от 5.10.1989. (У співавторстві).

Навчальні посібники.

1. Основы экономической теории и практики. Ч. 2. - Харьков: ХГУ, НКУЩ "Интеллект -ЭКО", 1991. (У співавторстві).
2. Экономическая теория. Ч. 1. Введение в экономическую теорию. - Харьков: ХГУ, 1993. (У співавторстві).
3. Экономическая теория. Ч. 5. Экономическая теория и практика. - Харьков: ХГУ, 1993. (У співавторстві).
4. Задорожный Г.В. Собственность и предпринимательство в экономической структуре общества/Основы рыночной экономики /Под ред. Г.В.Задорожного. - Харьков: Основа; НКУЩ "Интеллект-ЭКО", 1995. 0,6 д.а.
5. Задорожный Г.В. Управление предприятием в условиях рынка. Менеджмент и маркетинг на предприятии/Основы рыночной экономики/Под ред. Г.В.Задорожного. - Харьков: Основа; НКУЩ "Интеллект-ЭКО", 1995. 0,6 д.а.
6. Задорожный Г.В. Система налогообложения/Основы рыночной экономики/Под ред. Г.В.Задорожного. - Харьков: Основа; НКУЩ "Интеллект-ЭКО", 1995. 0,3 д.а.

Статті у наукових виданнях.

1. Гриценко А. А. , Задорожний Г. В. Реализация общенародной собственности как разрешение ее внутренних противоречий/Формы реализации общенародной собственности. - М.: ИЭ АН СССР, 1985. 0,5 д. а.

2. Гриценко А. А. , Задорожний Г. В. Законы развития общественной собственности и их использование в хозяйственном механизме/Вестн. Харьк. ун-та, N 282. - Харьков: Вища школа, 1985. 0,5 д. а.

3. Гриценко А. А. , Задорожний Г. В. О противоречиях социалистической собственности и формах их разрешения/Вопр. политической экономии. Вып. 183. - Киев: Вища школа, 1986. 0,4 д. а.

4. Гриценко А. А. , Задорожний Г. В. Методологические основы анализа комплекса отношений социалистической собственности/Вестн. Харьк. ун-та, N 293. - Харьков: Вища школа, 1986. 0,5 д. а.

5. Бондаренко М. И. , Задорожний Г. В. К вопросу о соответствии производственных отношений и производительных сил при социализме/Вестн. Харьк. ун-та, N 311. - Харьков: Вища школа, 1987. 0,4 д. а.

6. Гриценко А. А. , Задорожний Г. В. Специфика экономических противоречий социализма/Вопросы экономики, 1989, N 1. 0,7 д. а.

7. Гриценко А. А. , Задорожний Г. В. Методологические основы анализа экономических законов социализма как целостной системы/Вопр. политической экономии. Вып. 196. - Киев: Вища школа, 1988. 0,5 д. а.

8. Гриценко А. А. , Задорожний Г. В. Концепция ускорения как методологическая основа совершенствования производственных отношений социализма/Вестн. Харьк. ун-та, N 323. - Харьков: Вища школа, 1988. 0,5 д. а.

9. Атаманиченко Е. Г. , Задорожний Г. В. О путях перестройки экономического механизма агропромышленного комплекса/Вестн. Харьк. ун-та, N 321. - Харьков: Вища школа, 1988. 0,4 д. а.

10. Бондаренко М. И. , Задорожний Г. В. , Махонин Л. И. Соци-

алистический хозяйственный механизм: единство собственности, труда и управления/Вестн. Харьк. ун-та, N 326. - Харьков: Вища школа, 1989. 0,5 д. а.

11. Гриценко А. А., Задорожный Г. В. Особенности действия закона соответствия производственных отношений характеру и уровню развития производительных сил при социализме/Вопр. политической экономии. Вып. 202. Киев, 1989. 0,5 д. а.

12. Мнение политэкономов Украины (обзор статей)/Экономические науки, 1989, N 6. 0,3 д. а.

13. Гриценко А. А., Задорожный Г. В. О механизме реализации общественной собственности/Вопросы экономики, 1989, N 9. 0,3 д. а.

14. Задорожный Г. В., Третьяков В. И. Социалистическая государственная собственность на средства обороны как элемент комплекса отношений общественной собственности и основные направления ее совершенствования/Деп. в ИНИОН АН СССР N 39320 от 17.08.1989. 1.6 д. а.

15. Александров В. В., Задорожный Г. В. Об изменении парадигмы экономического развития и управления при переходе к рынку/Вестн. Харьк. ун-та, N 378, 1993. 0,5 д. а.

Теги доповідей на наукових конференціях.

1. Задорожный Г. В., Сотник С. А. Качество деятельности и социальное управление/Философия. Социальное познание. Социальное управление. Тез. Всесоюз. научн. конф. Ч. 2. М., 1991. 0,2 д. а.

2. Задорожный Г. В. Экономическая власть и социально-экономическое развитие общества/Социально-экономическое развитие нового типа: специфика, возможности, проблемы формирования. Тез. докладов. Ч. 2. - Харьков: ХГУ, 1993. 0,2 д. а.

3. Задорожный В. Г., Задорожный Г. В. Приватизація державної власності в Україні/Науково-метод. конф. проф. - викл. складу та аспірантів інст. за підсумками науково-творчої роботи за 1993 р. Тези доп. X, 1994. 0,2 д. а.

4. Задорожный Г. В. Экономическая власть как форма реализации разделенно-совместной собственности в условиях нового типа развития/Становлення нової економічної системи в Україні. Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. Львів,

1994. 0,2 д. а.

А н н о т а ц и я

Задорожный Григорий Васильевич. Собственность, управление и экономическая власть: проблемы взаимосвязи в экономической системе общества.

Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.01.01 - "Политическая экономия". Харьковский государственный университет, Харьков, 1996.

В работе рассмотрена проблема взаимосвязи собственности, управления и экономической власти в переходной экономической системе Украины. Цель исследования состоит в определении содержания, развития и форм реализации разделенно-совместной собственности, экономической власти и управления как рефлексивных отношений, выявлении тенденций их взаимосвязи в условиях переходной экономики. В результате исследования предложена модель экономической власти во взаимосвязи с отношениями собственности и управления, обосновано положение о трансформации экономической власти во власть знания как выражении основной тенденции развития человеческого общества.

Ключові слова: роздільно-сумісна власність, роздільно-сумісна економічна влада, роздільно-сумісне управління, інституціональна структура, рефлексивна природа, форми реалізації, влада знань, трансформація, економічна свобода, економічна відповідальність, фінансова влада, маркетингова влада, цінова влада, приватизація, ринкова економіка.

ANNOTATION

Zadorozhniy Grigoriy Vasilievich. Property, management and economic power: problems of interrelations in economic system of society.

This dissertation (manuscript) is for getting a scientific degree of PhD of Economics, speciality 08.01.01 - "Political Economy". Kharkov State University, 1996.

This dissertation reveals the problem of interrelation of property, management and economic power during the transitional economic system of Ukraine. The aim of the research is to determine: a) contents, development and forms of realisation of shared-joint property; b) economic power and management as reflexive relations and to specify the tendency of their interrelations under conditions of transitional economy.

As a result of the research, a model of economic power in connection with the relations of property and management has been suggested; a statement on transformation of economic power into power of knowledge as the expression of the main tendency of the evolution of human society.

Key words: shared-joint property, shared-joint economic power, shared-joint management, institutional structure, reflexive nature, forms of realisation, power of knowledge, transformation, economic freedom, economic responsibility, financial power, marketing power, price power, privatization, market economy

AB 34845
AB 34.849

Відповідальний за випуск А. А. Гриценко.

Підписано до друку 24.04.1996 р. Формат 60x84 1/16.

Обсяг 2 д.а. Зам. N29/96 Тираж 100 прим.

310002, м. Харків, вул. Миросицька, 1, к. 4-82.

РІЗО ХДУ